

tehetségének is, amellyel elszórt töredékekből rekonstruálni tudott egy addig alig-alig ismert korszakot. Ezt a másfélszázadot, a török hódítás korát mi még ma is Salamon előadásából ismerjük s finom intuicióját a később bővebben feltárt ismeretanyag sem hazudtolta meg.

A történetírás azóta szkeptikusabb lett, s jól tudja, hogy az induktív módszer túlértékelése veszélyeket is rejteget, hátrányokat is jelent s hogy ezektől Salamon sem maradt mentes, főleg utolsó nagy munkájában, *Budapest történetében*. Mindamellert az igazi nagy történetíró tiszteletben benne a mai történettudomány is; s a magyar irodalomtörténettel együtt, mely őt a legjelesebb kritikusok és a magyar essai-stílus alig felülmúlt mesterei közé számítja, kegyelettel gyújtja fel a megemlékezés mécsesét Salamon Ferenc sírköve előtt. *Mályusz Elemér.*

Conrad Ferdinand Meyer születésének századi évfordulójára. Ezt a zürichi patricius családból származó előkelően zárkózott szépségimádót szegény sorból fölemelkedett robusztusabb kor- és honfitársával, Gottfried Kellerrel szeretik szembeállítani, összemérni. Ebben nincs igazság, mert C. F. Meyer sokat emlegetett arisztokratikus vonása éppoly őszinte, igaz, közvetlen a maga nemében, mint amannál a nyíltság. Bűn az, ami nem a hitből származik, azaz nem a természetünk meggyőződéséből és igazságából — mondhatja egyik leghíresebb novellájában Dantéval. Az ő hite ez volt, az ő természetének ez felelt meg. Tisztelettel a szépséget, mint a hímes szárnyú lepkét, amelyhez nem szabad durva kézzel érnie a benne gyönyörködőnek. A szépség csak tönkre-mehet, ha húsból s vérből való emberek túlságosan megkívánják, ha túlságosan közel mennek hozzá. Ez a kis Grace tragédiája „A szent”ben, aki csak addig élhetett a középkori Anglia erószakos földjén, míg rejtve maradt az erők mélyén elővarázsolt kis mórstílusú kastélyában. Az erő tönkreteszi a szépséget s annál biztosabban, mert ellenállhatatlan, búvós vonzerőt gyakorol reá. Meg kell tehát önmagunktól óvni a szépséget, ha gyönyör-

ködni akarunk benne. Főként, ha annyira, olyan hevesen kívánjuk, mint a költő:

Genug ist nicht genug! Mit vollen Zügen
Schlüßrt Dichtergeist am Borne des Genusses,
Das Herz, auch es bedarf des Überflusses...

Innen válik érthetővé a szerző teljesen egyéni módján, hogy miért kell az „Angela Borgia” férfi főhősének, az ifjú Giulio d’Este-nek szemévilágát elvesztenie, mielőtt megtérhetne, renaissance-pogányból kereszténnyé lehetne. Annyi a szépség, hogy megittasodik tőle; egész fiatalsága egy kejes, részeg tobzódás, nem tud betelni a széppel, tör, zúz, öl érte, miatta. S mikor szeméitől fosztják meg bíboros bátyjának bérgyilkosai, a halált kéri inkább; ez megváltás, ez kegyelem lenne neki, mert szeméi maga az élet öneki, csak értük, az általuk nyújtottakért érdemes szerinte élni. „A szent” hőse, a híres vértanú, az angol, kancellárból lett érsek sem viselkedik tulajdonkép sokkal másképp, mint az előbb említett olasz herceg. Ő is akkor lesz szentté, amikor már királynak durva kezei közt összetört a szépség, az ő kis Grace-e. És hogy iszonyodik ez a valamikor finomízű, magán uralkodni bírt előkelő főúr még aszkéta, veszeklő, száműzött szent korában is a csúnyától! Amint királynak csúf, duzzadt, szenvedélytől tönkretett arca mohón közeledik az övéhez a békecsókra, nem bír magával, undorral fordul el, hiába ígérte meg, hiába függ ettől annyi minden. De hát, amint az egyik királyfi már régebben kifejezésre juttatta, a nemes arabs paripa sohasem mehet együtt a sörtés vadkannal!

Mindez megmagyarázza, miért vált a nehézkes svájci éppen a renaissance-kor s főleg Itália, megelevenítőjévé. Nem hiába volt Vischer és Burekhardt tanítványa s nem hiába csodálta az olasz-francia művészet s költészet formatökélyét s ingadozott sokáig a német meg a francia irodalom között. Itt is tulajdonkép művészi fogékonysága győzött, mikor az 1870-es német-francia háború végkép átvezette a győzedelmes németiség táborába. Egyszerre érezni kezdte germán voltát, egyszerre megszólalt német hazaszeretete, hűsége, sőt kedves Dantéjának is szemére lobbantatja a vendéglátó herceggel, hogy honfitársait a Purgato-

riumban támadás és gúny tárgyaivá tette. Dante legfőbb szerencsétlenségét abban látja, hogy hontalan. Viszont Meyer is hontalan abban az értelemben, hogy nem érzi itthon magát a földön. Túlérzékeny lelkületének nagyon hideg ez a bolygó, túlhangosak, durvák az emberek. Még a művészet is csak ideig-óráig tudja feledtetni vele a világ ellenséges voltát. Még a művészet sem nyújt elég lehetőséget minden lehetszerű finomság kifejezésére. Menynyit bajlódik a formábaöntéssel, a nyelvvel, a stílussal, lírai alkotásainál a versformával! Némelyik költeményét újra meg újra átdolgozza, úgyhogy végeredményben bámulatosan kicsiszoltat nyújt. Néha szinte megdöbrent az elért tökéletesség, s csaknem bántólag hat. A renaissance-szellem fia ő ebben is, finom ízlésű humanista-lélek, aki minden sornak, minden szónak minden rejtett szépségét izlelni képes, aki mások előtt örökre rejtve maradó szí-

neket, illatokat, árnyalatokat, súlykülönbségeket hajszálfinoman mérlegelve oszt el. Nem csoda, ha egyik kiváló költőnk, Vargha Gyula, olyanmire szereti őt, s oly szép fordításokkal igyekszik költészetét honfitársainkkal is megkedveltetni.

Annál különösebb, hogy egy magyarországi származású literary-gentleman, F. Baumgarten, róla szóló könyvében éppen a renaissance-embert támadta benne, műveiben; s ez a könyv nálunk sok dícsérőt talált, sőt még ma is meg nem érdemelt bámulat tárgya. (Ferdinand Baumgarten, Das Werk C. F. Meyers. Renaissance-Empfinden und Stilkunst. 1917.) Az örök tagadás csendül ki ebből a munkából. A nagy svájci költőnek, a történeti novella mesterének századik születésnapját azzal is megünnepelhetnők, ha a magunk részéről végre napirendre térnénk a Baumgarten-féle művek fölött.

Koszó János.